

Yrd. Doç. Dr.
İsmail YÜCEDAĞ

OSMANLI EPIGRAFI

KİTABELER VE MEZAR TAŞLARI

İstanbul 2017

ÖNSÖZ

Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bina ve mezar taşı kitabeleri açısından çok zengin olan Osmanlı coğrafyasının epigrafisi üzerine Türkiye'de ve dünyada son yıllarda önemli çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar **Osmanlı Epigrafisi** adıyla yeni bir bilim dalının doğmasını sağlamıştır.

Yapı ve eserlerle ilgili bilgi veren en temel kaynak kabul edilen kitabeler yapıların kimlik kartları konumundadır. Kitabeler bir yandan üzerinde yer aldıkları yapıları tanımlarken diğer yandan bulunduğu bölge ve yazıldığı dönemin kültür, sanat ve mimarisiyle ilgili önemli bilgiler verir.

Mezar taşı kitabeleri de detaylı olarak incelendiğinde yalnızca ölen kişinin kimliğini bildiren metinler olmadığı, aynı zamanda, biyografi çalışmalarına ve yerel tarihçiliğe dair ilk elden bilgiler içerdikleri görülür. Yine mezar taşı kitabeleri sayesinde dini yapı, sanat tarihi, tasavvuf tarihi, dil ve edebiyat, tarihsel topografya, demografik yapı, aile yapısı, göç ve yerleşim biçimleri, afetler, salgın hastalıklar vb. konularda bilgiler elde etmek mümkündür.

Nitekim bu alanda Abdülhamit Tüfekçioğlu, Ahmed Tevhid, Ali Alparslan, Ali Rıza Özcan, Ali Yardım, Beyhan Karamağaralı, Burak Çetintaş, Cahit Telci, Eyüp Nefes, Edhem Eldem, Faruk Karaca, Fatih Genel, Fazıl Ayanoglu, Gazanfer İltar, Gül Tuncel, Günay Kut, Halil Edhem, Halit Çal, Hans-Peter Laqueur, Hasan Buğrul, Hasan Malay, H. Kamil Biçici, H. Necdet İşli, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Lütfi Şeyban, Mahmut Ökçesiz, M. Hüsrev Subaşı, Mehmet Zeki Kuşoğlu, Metin Haseki, Naci Bakırcı, Namık Açıkgöz, Nejdert Ertuğ, Nihat Boydaş, Nurcan Boşdurmaz, Nurhan Atasoy, Recep Gün, Sadeddin Nüzhet, Saman Helvacioğlu, Semavi Eyice, Seyfi Başkan, Süleyman Berk, Uğur Derman başta olmak üzere çok sayıda bilim insanı tarafından yapılmış önemli çalışmalar bulunmaktadır.

Son yıllarda üniversitelerin özellikle Tarih, Sanat Tarihi, Eğitim Bilimleri, Mimarlık bölümleriyle, İlahiyat fakültelerinin yeni bir çalışma alanı olarak gelişen Osmanlı Epigrafisi ile ilgili yüksek lisans ve doktora düzeyindeki bilimsel araştırmaların sayısında önemli artış görülmektedir. Bu çalışmalarla Osmanlı döneminden günümüze intikal eden yapılarda bulunan kitabelerin fiziksel özellikleri ile yapı ve

kitabe arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması ne denli önemli ise doğru okunup tarihlenmesi de aynı derecede önem taşımaktadır.

Ancak tüm iyi niyetli çabalara rağmen bilimsel araştırma ölçütleri yeterince gözetilmeksizin yapılan çalışmaların bir kısmında özellikle mezar taşı okumalarında yanlışlıklar yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu yanlış okumalar sonuçta yanlış değerlendirmelere yol açmaktadır*.

Elinizdeki çalışma, Osmanlı Epigrafisi derslerini alan öğrencilerin kitabe ve mezar taşlarını okuyup anlayabilmelerine yardımcı olmayı hedefleyen bir ders kitabı olmasının yanında, bu alanın meraklılarına hitap edebilmek amacıyla hazırlanmıştır.

Kitap, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında, Osmanlı Epigrafisinin tarifi, önemi, tarihsel süreci, yazı türleri, tarih türleri, erkek ve kadın mezar taşları ile bunların özellikleri, mezar taşı kitabelerindeki temel öğeler ve kullanılan kavramlar verilirken gerek öğrenciler gerekse bu alanın meraklılarının bu bilim dalı ile ilgili ihtiyaç duyacağı kapsamlı bilgilere ulaşabilmeleri hedeflenmiştir. Ayrıca okuyucuya kitabe ve mezar taşlarını okuma ve anlamada kolaylık sağlayacağı düşünülen sayılar, günler, aylar, Hicri ve Rumi takvimlerin özellikleri ve tarih çevirme hakkında öz bilgiler de verilmiştir. Bu bilgiler verilirken her konu başlığı altında, eser kapsamına alınan 200'den fazla kitabe ve mezar taşından o konu ile ilgili örnekler görsellerle desteklenerek refere edilmiş, böylece okuyucuların teorik bilgilerle, kitabe ve mezar taşlarının görsellerini ve transkriptlerini karşılaştırabilmeleri sağlanmıştır. Bu çerçevede mezar taşlarında kullanılan kavramlar, unvanlar, dua cümleleri, tarihleme özellikleri olabildiğince açıklayıcı şekilde dipnot bilgileriyle verilmiş, bazı mezar taşlarında karşılaşılan yanlış yazımlar da örnekleriyle gösterilmiştir.

Birinci bölüm kitabelerden, ikinci bölüm ise mezar taşlarından oluşmaktadır. Kitabe ve mezar taşlarının her biri ayrı ayrı numaralandırılmış ve 200 parçadan oluşan bir katalog oluşturulmuştur.

Birinci bölümde 53 farklı yapıya ait kitabe, görüntüleri ve transkriptleri ile birlikte verilmiştir. Çalışmanın eğitim kitabı olma özelliği ön planda tutulduğundan görüntülerin olabildiğince büyük ve okunaklı olmasına özen gösterilmiş, bazı kitabelerin görüntüleriyle transkriptleri aynı sayfaya, geniş kapsamlı olanlar ise iki sayfaya karşılıklı yerleştirilerek metin ile transkriptlerin karşılaştırılabilmeleri sağlanmıştır.

İkinci bölümde 35 farklı mezarlık ve hazireden seçilen değişik özelliklere sahip 147 mezar taşı, görüntüleri ve transkriptleri ile birlikte yer almaktadır.

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nden Doç. Dr. Cahit Telci'nin bu konuda yayınladığı eleştiri makalesindeki gözlemleri Osmanlı Epigrafisi çalışmalarında genel olarak yapılan hataları ana hatlarıyla yansıtması açısından önemli bir örnek olarak gösterilebilir(Cahit Telci, "Kitap Tanıtımı", Ertan Daş - Şakir Çakmak, *Karşıyaka'nın Taş Çiçekleri: Osmanlı Mezar Taşları ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşlarından Örnekler*, İzmir 2013, 286 sahife, Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayını, ISBN. 978-975-00673-2-7, *Tarih İncelemeleri Dergisi XXIX / 1, 2014, 341- 354*).

Her bölümdeki görüntülere 1'den başlayarak numara verilmesi, bölümler arasında karışıklığa neden olacağı düşüncesiyle yapı kitabeleri ile mezar taşları ayrı ayrı numaralandırılmamış, ikinci bölümdeki mezar taşları 54'ten itibaren başlatılmıştır.

Kitapta yer alan en eski tarihli örnek, 81 katalog numaralı İstanbul-Kariye'de bulunan sahabeden Ebû Said el-Hudrî'ye ait 666 tarihli mezar taşı, en yeni tarihli örnek ise 187 katalog numaralı İstanbul'da Sultan II. Mahmut Haziresinde bulunan 1924 tarihli Ziya Gökalp'e ait mezar taşıdır.

Birinci bölümde 10 numaradaki Ebû Said el-Hudrî Merkadi ile 22 numaradaki Murat Molla Kütüphanesi'nin ikişer kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabeler aynı yapıya ait olduklarından bunlara ayrı numara verilmeyip tek numara altında birleştirilmiştir. Yine ikinci bölümde 71 numarada Şehit Küçük Muhammet ve babası, 156 numarada karı-koca Kolağası Sadık Bey ve eşi Servet Hanım ile 193 numarada Muhammet Seyfettin Efendi ve oğlu Mahmut Kemal Efendi'ye ait mezar taşları aynı aileye mensup olduklarından tek numara altında verilmiştir.

Her iki bölümünün baş kısımlarında yer alan görüntülerin kolay ve rahat okunabilecek türden, içlerinde Arapça ve Farsça kelime ya da kavramlar olabildiğince az geçenlerden seçilmesine dikkat edilmiştir. Yine bazı görüntüler, okunma konusunda kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle parçalara ayrılmıştır.

Mezar taşı okumalarında karşılaşılan önemli problemlerden biri, çok sık karşılaşılan Mehmed-Muhammed kelimelerinin yazımında karşımıza çıkmaktadır. Bu isimler transkriptlerde okunurken, yazımdaki *şedde işareti* esas alınmış, şeddeli yazılanlar “Muhammed”, şeddesiz yazılanlar ise “Mehmed” şeklinde okunmuştur. Yine kitabe metinleri içinde geçen “Ahmed, Mahmud, Abdülhamid, Davud” gibi özel isimlerle, “yapdı, etdi” gibi kelimeler transkript bölümünde metne sadık kalınarak yazıldığı şekilde okunmuştur. Ancak transkriptler dışında bu isim veya kelimeler günümüz dil kurallarına uygun olarak “Ahmet, Mehmet, Muhammet” veya “yaptı, etti” şeklinde kullanılmıştır.

Kitabeler ve mezar taşları üzerinde bulunan Hicrî veya Rûmî tarihler milâdî tarihe çevrilerek köşeli parantez içinde gösterilmiştir.

Kitabın sonunda, okuyucuya kolaylık sağlaması açısından eserde yer alan kitabe ve mezar taşlarında geçen Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri içeren bir sözlük ile geniş bir indeks çalışması da yer almaktadır.

Osmanlı Epigrafisi Kitabeler ve Mezar Taşları kitabının okuyucularımıza yararlı olması inancımızla...

İsmail YÜCEDAĞ

İstanbul, Şubat-2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
İÇİNDEKİLER	7
GİRİŞ	15
I-EPİGRAFI VE OSMANLI EPİGRAFİSİ	17
A-Tarifi ve Alanı	17
B-Kitabelerin Önemi	19
C-Mezar Taşı Kültürünün Tarihsel Süreci	20
D-Kitabelerin Dili	26
E-Kitabelerde Yazı Çeşitleri.....	29
F-Ebced ve Kitabelere Tarih Düşürme.....	31
G-Arap Harflerinin Ebced Değerleri	31
H-Tarih Türleri.....	32
İ-Kitabelerin ve Mezar Taşlarının Hazırlanışı.....	35
J-Kitabelere İmza veya Ketebe Koymak	35
II-KİTABA VE MEZAR TAŞI OKUMALARINDA YARDIMCI UNSURLAR	38
A-Rakamlar	38
B-Arapça Sayılar.....	39
C-Arapça ve Farsça Günler	40
D-Hicri Aylar ve Kısaltmaları	40
E-Hicri Tarihlerde Gün Hanesi Yerine Kullanılan Rumuzlar.....	41
F-Rumî Aylar.....	41
G-Takvimlerin Dönüştürülmesi	42
H-Hicri Takvimi Miladi Takvime Çevirme İşlemi	42
İ-Rûmi Takvimden Miladi Takvime Çevirme İşlemi	42

III-MEZAR TAŞLARININ ÇEŞİTLERİ	43
A-Erkek Mezar Taşları.....	43
Erkek Mezar Taşı Başlıklarından Örnekler.....	45
B-Kadın Mezar Taşları.....	46
Kadın Mezar Taşı Başlıklarından Örnekler.....	47
C- Çocuk Mezar Taşları.....	49
IV-MEZAR TAŞLARINDA TEMEL ÖGELER	51
A-Ser-Levha Veya Yakarış.....	52
B-Ölüm ve İnsanlara Uyarı.....	55
C-Ölüm Nedenleri.....	57
D-Yaratandan İstek.....	63
E-Kimlik.....	67
F-Dua İsteme.....	73
G-Tarih.....	76
H-Derviş Mezarları.....	80
İ-Mezar Taşlarındaki Semboller ve Anlamları.....	84
V-KİTABELERİN BİR DÖNEM TAHRİBATA UĞRAMASI	86
1057 SAYILI KANUN	89

1. BÖLÜM KİTABELER

1	Sultan Süleyman Han Çeşmesi.....	93
2	Karaki Hüseyin Çelebi Camii.....	94
3	Hamidiye Çeşmesi.....	95
4	Siyavuş Paşa Çeşmesi.....	96
5	Koltukçu Emin Ağa Çeşmesi.....	97
6	Gülhane Çeşmesi.....	98
7	Halet Efendi Kütüphanesi.....	99
8	Hamidiye İdadi Mektebi.....	100
9	Mehmet Şemseddin Efendi Tekkesi.....	101
10	Ebu Said el-Hudrî Merkadi.....	102
11	Süleyman Efendi Çeşmesi.....	104
12	Süleyman Ağa Çeşmesi.....	105

13	Kovacı Dede eşmesi.....	106
14	Sine-Perver Valide Sultan eşmesi	107
15	Beyazıt Devlet Kütüphanesi.....	108
16	Nişancı Mehmet Paşa Camii Tamir Kitabesi	110
17	Darüssaade Ağası Abbas Ağa eşmesi	112
18	Alliance İsraelite Sıbyan Mektebi.....	113
19	Sultan I. Abdülhamit Han Türbesi'ndeki Kadem-i Şerif Kitabesi	114
20	Sokullu Mehmet Paşa eşmesi.....	115
21	Mimar Hayrettin Camii	116
22	Murat Molla Kütüphanesi.....	118
23	Sultan Mahmut Han eşmesi	120
24	Kayıkçı eşmesi	122
25	Yeraltı (Kurşunlu Mahzen) Camii	124
26	Zülüflü Baltacılar Koğuşu Vakfiye Kitabesi-1.....	126
27	Zülüflü Baltacılar Koğuşu Vakfiye Kitabesi-2.....	128
28	Zülüflü Baltacılar Koğuşu Vakfiye Kitabesi-3.....	130
29	Zülüflü Baltacılar Koğuşu Abdesthane Kitabesi.....	131
30	Zülüflü Baltacılar Koğuşu Avlu Kitabesi.....	132
31	Abbas Ağa eşmesi	134
32	Babüssaade Ağası Cafer Ağa Medresesi.....	136
33	Şeyh Hamza Efendi Hankâhı	138
34	Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi.....	139
35	Seyyit Ali Efendi eşmesi	140
36	Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi	142
37	Nureddin-i Cerrahi Dergâhı	144
38	Hatice Sultan eşmesi	146
39	Şeyh Ebu'l-Hüda Es-Sayyadî Kütüphanesi	148
40	Balipaşa Camii.....	149
41	Rengigül Hanım eşmesi	150
42	Şeyh Selami Efendi eşmesi.....	151
43	Hafız Efendi eşmesi.....	152
44	Şah Huban Medresesi	153
45	Akşemseddin Camii	154
46	Has Fırın.....	156

47	Sultanahmet Camii Atmeydanı Kapısı Kitabesi.....	158
48	Ertuğrul Gazi Türbesi	160
49	Darüssaade Ağası Mehmet Ağa Camii	162
50	Sokullu Mehmet Paşa Türbesi.....	164
51	Kılıç Ali Paşa Camii	166
52	Mesih Mehmet Paşa Çeşmesi Tamir Kitabesi	168
53	Feyzullah Efendi Medresesi.....	170

2. BÖLÜM MEZAR TAŞLARI

54	Şair Baki	175
55	Fatma Naciye Hanım	176
56	Habeşi Perver Ağa.....	177
57	Lübabe Hanım.....	178
58	Hatice Molla Kadın	179
59	Ayşe Zülfi Kadın.....	180
60	Saliha Hanım.....	181
61	Fatma Zeliha Hanım	182
62	Bağdatlı Süleyman Bey	183
63	Mehmet Şemsettin Bey	184
64	Mülazım Mehmet Sabri Efendi	185
65	Bursalı Şeyh Ahmet Ragıp Efendi	186
66	Amasyalı Yusuf Bey.....	187
67	Hafız İsmail Efendi	188
68	Medine Kadısı Muhammet Sâlim Efendi.....	189
69	Dilkeş Hanım	190
70	Karaman Müftüsü İbrahim Hulusi Efendi	191
71	Şehit Küçük Muhammet ve Babası Osman Efendi	192
72	Kazasker Muhammet Nâfi Efendi.....	194
73	Ayşe Hanım	195
74	Muhammet Sait Bey	196
75	Vekilharç Osman Ağa.....	197
76	Fatma Hanım	198
77	Mümeyyiz Mustafa Enver Bey	199
78	Fatma Huriye Hanım.....	200

79	Seyyit Lütfullah Efendi.....	201
80	Muhammet Cemalettin Bey.....	202
81	Ashâb-ı Kiramdan Ebû Said El-Hudrî.....	203
82	Hamamcı Hasan Ağa.....	204
83	Ayşe Molla Kadın.....	205
84	Sümeyye Şevket Hanım.....	206
85	Fatma Hatun.....	207
86	Hacı Rukiye Hanım.....	208
87	İmam Hacı Osman Efendi.....	209
88	Fatma Hanım.....	210
89	Kahveci Osman Ağa.....	211
90	Dervişe Fatma Refiknaz Hanım.....	212
91	Bahariyeli Muhasebeci Muhittin Bey.....	213
92	Sipah Kethüdası İbrahim Ağa.....	214
93	Mehmet Halit Efendi.....	215
94	Habeşizâde Ali Ağa.....	216
95	Mustafa Sadrettin Paşa.....	217
96	Ümmügülsüm Hanım.....	218
97	Yahya Molla.....	219
98	Hatice Fitnat Hanım.....	220
99	İzzet Muhammet Efendi.....	221
100	Ayşe Hanım.....	222
101	Maliyeci Şehrî Mustafa Efendi.....	223
102	Abdülcabbar-Zâde Selim Sırrı Bey.....	224
103	Ayşe Sıdika Hanım.....	226
104	Mehmet Ali.....	227
105	Nâile Hanım.....	228
106	Kâtip İsmail Hakkı Efendi.....	229
107	Lebriz Kalfa.....	230
108	Rifâî Şeyhi Ethem İbrahim Zühtü Efendi.....	231
109	Naile Molla.....	232
110	Esmâ Hatun.....	233
111	Zeynep Hanım.....	234
112	Ayşe Hanım.....	235

113	Abide Hanım -Rabia Advıye Hanım - Fatma Fahriye Hanım.....	236
114	Fatma Hatun	238
115	Emetullah Hatun	239
116	Cariye Hatem Kadın	240
117	Müderriş Ali Efendi	241
118	Eğimli İsmail Efendi	242
119	Bektaşî Muhammet Revnak Baba.....	243
120	Hasibe Hatun	244
121	Muhammet Yazıcı	245
122	Sadrazam İzzet Mehmet Paşa	246
123	Nakşî Muhammet Sait Efendi.....	247
124	Hatice Hatun.....	248
125	Mümeyyiz Ahmet Efendi.....	249
126	Mühürdâr Muhammet Mümin Efendi	250
127	Divan Kâtibi Muhammet Emin Efendi.....	251
128	Fatma Molla	252
129	Ömer Usta	253
130	Şerife Hatice Hatun	254
131	Zübeyde Hanım.....	255
132	Türbedar Hamad Efendi.....	256
133	Şerife Emine Hatun	257
134	Emine Hanım	258
135	Şerife Emine Hatun	259
136	Şerife Emine Hatun	260
137	Ayşe Sıdıkâ Hanım	261
138	Karakullukçu Seyyit Bekir Ağa.....	262
139	Ayşe Kadın.....	263
140	Emine Hanım	264
141	Çamaşır Ağası Mustafa Ağa.....	265
142	Muhammet Esat Bey	266
143	Eğimli Yeğen Ahmet Ağa	267
144	Emine Gülzemîn Hanım.....	268
145	Emine Hanım	269
146	Üsküdarlı Tahire Hanım	270

147	Şeyh Hasan Adli Efendi / Şeyh Muhammed Abdünnebî Efendi	271
148	Civelek Ali Usta	272
149	Şehime Hanım	273
150	Mehmet Süheyl Bey	274
151	Emine İkbâl Hanım	276
152	Kâşife Hanım	277
153	Hoca Hafız Lütfullah Efendi	278
154	Şerife Ayşe Hanım	280
155	Moralî Muhammet Bey	281
156	Kolağası Sadık Bey-Servet Hanım (Karı-Koca)	282
157	Fatma Zehra Hanım	284
158	Bektaşî Muhammet Ali Baba	285
159	Tarihçi Halifesi Hafız Mustafa Efendi	286
160	Gazeteci, Yazar Ahmet Mithat Efendi	287
161	Harem Ağası Galip Ağa	288
162	Dürrizâde Şeyhülislam Mehmet Arif Efendi	289
163	Ali Rıza Efendi	290
164	Muhammet Neylî Efendi	291
165	Hatice Hanım	292
166	Ali Bey	293
167	Ömer Lütfî Bey	294
168	Sahaf Seyit Ali Efendi	296
169	Kadı Boşnak Salih Efendi	297
170	Hâfız Recep Efendi	298
171	Saraylı Bedr-i Cihan Hanım	299
172	Nesibe Hanım	300
173	Kız Ahmet Efendi	302
174	Hüseyin Usta	304
175	Hoca Üveys Paşa	306
176	Mehmet Şakir Efendi	307
177	Servet Seza Kadınefendi	308
178	Evkaf Mümeyyizi Mustafa Nuri Efendi	309
179	Baytar Muhammet Rüştü Bey	310
180	Nefise Hanım	312

181	Azime Molla	313
182	Muhammet Sait Efendi	314
183	Tüccar Hafız Mustafa Efendi.....	315
184	Gümrük Kâtibi Mahmut Efendi.....	316
185	Saliha Hürmüz Hanım	318
186	Türbedar Muhammet Arif Dede	319
187	Ziya Gökalp	320
188	Heybetullah Hanım	322
189	Musahhih Halil Zühtü Efendi	323
190	Muhammet Hüsrev Bey.....	324
191	Fatma Hanım	325
192	Mustafa Ragıp Efendi	326
193	Şeyhu'l-Kurra Muhammet Seyfettin Efendi ve Hafız Mahmut Kemal Efendi (Baba-Oğul).....	328
194	Hattat İsmail Hakkı Sami Efendi	330
195	Sağkol Ağası Halil Ağa	331
196	Kâtip Recep Necmettin Bey	332
197	Kethüda Mustafa Efendi	334
198	Evkaf Muhasebe Kâtibi Muhammet Bey	336
199	Zaim İsmail Ağa	337
200	Şeyh Ahmet İzzet Efendi (Lokmacı Baba)	338
	KAYNAKÇA	341
	SÖZLÜK	345
	İNDEKS	361